

Az exegézis és a rendszeres teológia időszerű kapcsolata¹

A előadásom címe egy alapigazságot rejt magában, mely egyenértékű partnernek tekinti a scientia sacra (a szent tudomány) két szaktárgyát: az írásmagyarázat és a dogmatika diszciplináját. Ezt a tézist ma a teológusok zöme elfogadja. A teológiatörténeti feljegyzések azt bizonyítják, hogy az egyetértés hosszú folyamat eredményeképpen jött létre. Köztudott, hogy a protestáns ortodoxia korában a biblia teológia a rendszeres teológia ancillája, szolgálólánya volt. Ebből a státusból Johann Philipp Gabler ismert oratóija után lépett ki (1787), amikor jogot szerzett arra, hogy független diszciplinaként helyet foglaljon a hittudományi fakultáson. Azóta az írásmagyarázat feladata nem merül ki abban, hogy bibliai támasztékokat szolgáltatson a dogmatikai tantételek számára, sokkal inkább arra hivatott, hogy a történetkritikai módszer segítségével feltárja az ó- és újszövetségi könyvek sajátos vallási tartalmát és azokat összehasonlítsa egymással.

A történeti kutatás alkalmazása révén fény derült a Szentírásban foglalt könyvek sokszínűségére, egy sor olyan tényre, melyek nincsenek összhangban a dogmatikai kijelentésekkel. Ily módon egy szakadék keletkezett az exegézis és a rendszeres teológia között. Úgy tűnt, hogy a felszínre hozott eredmények alapján az írásmagyarázat megkérdőjelezi az egyház által elfogadott hitigazságokat.

Legélesebb bírálata a krisztológiai igehelyeket érte. A liberális teológia csak a történeti Jézusról akart tudni, akiben csak egy vallásos személyiséget láttak, aki minden isteni jellemvonást nélkülöz. A 19. században a názareti Mester alakját csupán emberi, földi dimenzióban ábrázolták. Ily módon eltűntek személyiségének messiási vonásai, de egyben elveszett kereszthalálának megváló jellege is. A történeti Jézus-kutatás zsákutcába jutott, mert minden tudós a maga vallásos eszményképét vetítette ki a Jézus arcvonásaiba, amint ezt Albert Schweitzer híres monográfiájában megállapította. Ez a következtetés nyilvánvalóvá tette, hogy egyik írásmagyarázó sem tud megszabadulni a magával hozott előfeltételektől. Azt mondhatjuk, hogy a 19. századi teológusok csak a földi Jézusról akartak tudni a bibliai Krisztus helyett. Ez szándékos különbségtételt jelentett Jézus Krisztus emberi és isteni jellemvonásai között.

Az első világháború után nagy fordulat következett be a teológia történetében. Az ún. dialektika teológia újra felfedezte a bibliai könyvek kijelentésszerű karakterét. Ennek megfelelően az ó- és újszövetségi iratokban már nemcsak a pusztá tényeket keresték, hanem a bibliai elbeszélések kerügmaticus, hitvallás jellegű vonásait és tartalmát is. Ez a célkitűzés egy új történeti szemlélet jelentkezésére utalt. Meglátták azt, hogy bibliai könyvek írói nem semleges tudósítók voltak. Észrevették, hogy minden szerző írásán átsugárzik egy bizonyos értelmezési

¹ Az előadás a Károli Gáspár Egyetem Hittudományi Kara 150 éves Jubileumi Ünnepe alkalmából rendezett konferencián hangzott el, 2005. október 8-án.

irányultság. Elsődleges céljuk nem az események rögzítése, hanem azok hitbéli megvilágítása volt. Amikor elbeszélték Izrael, Jézus, illetve az őskeresztyén gyülekezet immanens történetét, egy transzcendens távlatba helyezték az eseményeket azért, hogy az olvasó felismerje Isten üdvözítő akaratának vezetését a történelemben.

A módszer alkalmazása által hitelesebb képet kaptak a bibliai elbeszélésekről, hiszen felismerték az ószövetségi és az újszövetségi írók üdvtörténeti látásmódját. E fordulat által a protestáns teológia visszatért a reformátori írásértelmezés princípiumaihoz. Ezek közül a legfontosabb a sola Scriptura elv, amely egyformán hangsúlyozza a kanonikus iratok történeti és hitvalló jellegét.

Ez a fordulat jelentősen hozzájárult a teológiai diszciplínák egymás közötti kapcsolatának megváltozásához. Az új hermeneutikai elvek segítségével meg lehetett állapítani a biblika teológia és a rendszeres teológia kompetenciáinak határvonalát. Ez megteremtette a közös teológiai együttműködés alapját. Következésképpen az exegéták lemondtak arról, hogy vizsgálódási eredményeiknek abszolút értéket tulajdonítsanak. Törekvésük legfontosabb célját abban látták, hogy napfényre hozzák a bibliai elbeszélések történeti vonásait. Ugyanakkor tudatában voltak annak is, hogy tudományos eredményeik nem bírnak normatív funkcióval a teológia számára.

Ezen előzmények után indult meg újra a történeti Jézus-kutatás a II. világháború után. A kutatók gondosan ügyeltek arra, hogy elkerüljék a 19. század hibáit, elsősorban a historizmus tévedését, mely a pusztá tényekben kereste a történelem értelmét. Tehát lemondtak arról, hogy újra életre keltsék az ún. *fides historicát*. Fáradozásukat egy apologetikai szándék vezette: meg akarták óvni a hitet a doketizmus veszélyétől, egy olyan téves tanítástól, amely csak Jézus Krisztus életének és szenvedésének isteni jellegét hangsúlyozza, miközben elhanyagolja történeti, emberi vonásait. E vizsgálódás által a bibliai teológia művelői egy fontos teológiai feladatot töltöttek be.

A fent említett szempontokat elfogadva a rendszeres teológia elismerte a történeti kutatás jogosságát, legitimitását. A két szaktudomány újszerű kapcsolatából együttműködés született, közelebről a krisztológia területén. A Jézus Krisztus személyéről szóló tanítás megfogalmazása rendjén a szisztematikusok a biblika teológia eredményeire támaszkodnak. Azt is lehet mondani, hogy egy módszertani korrekció ment végbe ebben a tudományágban. A dogmatikai tankönyvekben egyre gyakrabban találkozunk az induktív módszer felhasználásával a deduktív módszer helyett. A „fentről lefelé haladó” krisztológia helyett ma szívesebben beszélnek a „lentől felfelé haladó” gondolatmenetről. Ez világos bizonyítéka annak a ténynek, hogy az exegéták munkáját mennyire komolyan veszik szisztematikus kollégáik.

Az exegézis általában bibliai textusok vizsgálatával foglalkozik. A történetkritikai módszer alkalmazásával kettős célt tűz ki maga elé: a bibliai iratok magyarázatát és megértését. Az interpretáció „visszahelyezi” a szöveget az eredeti szövegkontextusba, rekonstruálja az üzenetet, mely az első címzettnek szólt.

Megmagyarázza a textust. Ha az alapszöveget megmagyaráztuk, következik a megértés, ezt pedig az értelmezés követi. Ez lehetővé teszi, hogy a helyesen magyarázott szó az olvasó számára is az igazság szavává váljon. Ebben a folyamatban a Szent Léleknek nagyon fontos szerepe van, mert Isten jelenléte nélkül az emberi értelem nem tud eljutni az Írás életadó értelmezéséhez.²

A rendszeres teológia művelői nagy érdeklődéssel kísérik a bibliai teológia munkáját. A bibliai textusok megértésére és értelmezésére tett kísérleteket semmi esetben sem akarják megnehezíteni bizonyos kritériumok felállításával. Egyetlen elvárással közelednek társaik felé: azzal, hogy az exegetikai fáradozásuk közben ne feledkezzenek meg a *regula fidei*től és a szeretetről. Ez a korrekt együttműködés feltétele. De még van egy alapvető körülmény: újra és újra emlékezniük kell arra, hogy teológiai tevékenységükkel mindketten Jézus Krisztus egyházának igehirdetői szolgálatát kívánják előmozdítani.

Összegezve a fentieket, az alábbi következtetéseket vonhatjuk le:

Az exegézis és a rendszeres teológia kölcsönös kapcsolatban állnak egymással. Szűcs Ferenc professzor úr szavaival élve: „Az ideális kölcsönösség az lenne, ha a dogmatika figyelve a bibliatudományok munkájára, a keresztyén tradíció mellett új szempontok szerint rendszerezhetné a keresztyén tanítást.”³ H. Joachim Kraus teológiai munkássága jó példát szolgáltat erre nézve.⁴ Ugyanakkor igazat kell adnunk Szűcs professzor úrnak, hogy egy olyan dogmatikának is, amely közel áll a biblikai teológiához, meg van az a veszélye, hogy „a Bibliából származó vezérgondolat más szempontokat háttérbe szorító elvvé válhat”.⁵ Tehát a két diszciplína állandó kölcsönös kapcsolatban kell hogy álljon egymással. Kívánatos, hogy munkájukat egy egységes teológiai stúdium keretén belül fejtsék ki, egy organikus, élő egység keretében. Ez oly módon jöhet létre, ha kritikus szemmel figyelik egymás tevékenységét, ugyanakkor mindig készen állnak arra, hogy új gondolatokkal ösztönözzék egymást, nyitottságot tanúsítva az új kérdésfelvetések és felismerések felé.

² Daniel Marguerat: Ein historisch-kritischer Zugang zur Bibel. In: *Zankapfel Bibel. Eine Bibel – viele Zugänge. Ein theologisches Gespräch.* Ed. Ulrich Luz, Zürich, Theologisches Verlag, 26.

³ Török–Kocsis–Szűcs: *Dogmatikai Prolegomena.* Kiadja a Református Zsinati Iroda Doktori Kollégiumának Főtitkári Hivatala, Budapest, 2000. 246.

⁴ H. Joachim Kraus: *Reich Gottes, Reich der Freiheit.* Neukirchner Verlag, 1975; Uő: *Systematische Theologie im Kontext biblischer Geschichte und Eschatologie.* Neukirchner Verlag, 1983.

⁵ Török–Kocsis–Szűcs: *i. m.* 247.